

การผลิตศิลปกรรม แรงบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้ง

Art production with inspiration from Phanom Rung Sanctuary

อโศก ไทยจันทร์ารักษ์¹ / สาธิต ทิมวัฒน์บรรเทิง² / อำนาจ เย็นสบาย³ / นพดล อินทร์จันทร์⁴
Asoke Thaichantararak / Satid Pimwattanabuntong / Amnard Yensabai / Noppadol Inchan

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกนักวิชาการด้านโบราณคดี กลุ่มช่างผู้สร้างสรรค์ผลงาน รวมถึงช่างที่เป็นตัวแทนกลุ่มประชากรตัวอย่างในการศึกษาวิจัยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษารูปแบบของศิลปกรรมที่ปราสาทเขาพนมรุ้งในแง่ความงามทางด้าน รูปทรง ลวดลาย และเรื่องราว และความนิยมในรูปทรงศิลปะที่ปรากฏในภาพจำหลักของปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดบุรีรัมย์ 2) เพื่อศึกษาช่างจากกลุ่มตัวอย่างที่ได้สำรวจในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ จาก 4 กลุ่มตัวอย่าง ที่มีผลงานผลิตซ้ำศิลปกรรมตามแบบปราสาทเขาพนมรุ้ง 3) ศึกษาสิ่งที่สังคมจะได้จากผลงานที่สร้างสรรค์ รูปแบบศิลปกรรมจากปราสาทเขาพนมรุ้ง การศึกษาวิเคราะห์การผลิตศิลปกรรม แรงบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดบุรีรัมย์ มีรูปแบบทางศิลปกรรมในแบบขอม อันมีประติมากรรมและภาพจำหลักเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย เป็นปราสาทหินที่มีความงดงามด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมทำให้ศิลปินและสถาปนิกใช้ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นแรงบันดาลใจในการผลิตซ้ำรูปแบบทางสถาปัตยกรรมโดยสร้างขึ้นใหม่ ด้วยวัสดุใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือสร้างรูปแบบทางศิลปกรรมเฉพาะท้องถิ่น ทำให้เกิดอาชีพและรายได้ในชุมชน และยังเป็นประโยชน์ในแง่ของการช่วยเผยแพร่ศิลปกรรมแบบปราสาทพนมรุ้งให้เป็นที่รู้จักในสังคมอย่างกว้างขวางอีกด้วย

¹ นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ศศ.ด.) สาขาศิลปวัฒนธรรมวิจัย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

² รองศาสตราจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

³ รองศาสตราจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คำสำคัญ : การผลิตศิลปกรรม, ปราสาทเขาพนมรุ้ง

Abstract

This research used qualitative research method and the data collection of which were conducted by deep interview with the archeologist, the craftsman, the representative sample of the population. The objectives of this research were 1) to study the Art form at Phanom Rung Sanctuary in term of esthetics in shapes, patterns and stories and popular form of art that appeared in rock engravings at Phanom Rung Sanctuary, Chaloe Phrakiat District, Buriram province, 2) to study the craftsman from sample derived from survey in the area of Buriram province from 4 groups of craftsman who had the art reproduction modeled on the pattern of Phanom Rung Sanctuary, 3) to study the social benefits to be obtained from creative product, the art form of Phanom Rung Sanctuary, the analysis of art production with inspiration derived from Phanom Rung Sanctuary. The important tourist attraction in Buriram province endowed with the art form in Khmer style with sculpture and rock engravings about Shaivism of Hinduism. It was the sanctuary with its magnificent elegance of architectural design, which inspired the artists and architects to use model of Phanom Rung Sanctuary with the artistic and architectural reproduction by new stuff, with the main objectives to create

the local art form that helped local people get job and income; moreover, this was beneficial in term of wide promotion of art form modeled on the pattern of Phanom Rung Sanctuary in the society.

Keywords : Art Production, Phanom Rung Sanctuary

บทนำ

การผลิตศิลปกรรม โดยได้แรงบันดาลใจจากรูปแบบศิลปกรรมเดิมที่มีอยู่ ด้วยกระบวนการสร้างสรรค์ศิลปกรรมภายใต้เงื่อนไขใหม่ วัสดุใหม่ และจุดประสงค์ที่แตกต่างกัน เพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางศิลปกรรมที่มีความเฉพาะของท้องถิ่นนี้เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะอีกวิธีหนึ่ง การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาการผลิตศิลปกรรมที่นำเสนอเรื่องราว และศิลปกรรมจากปราสาทเขาพนมรุ้งซึ่งเป็นโบราณสถานในพุทธศตวรรษที่ 17-19 ที่มีความสำคัญเพราะเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งต้นน้ำและมีสระน้ำขนาดใหญ่เพื่อระบบชลประทานของชุมชน และสอดคล้องกับชื่อของพนมรุ้ง ที่แปลว่า ภูเขาใหญ่ (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, 2521 : 6) ที่ตั้งของปราสาทพนมรุ้งเองก็มีความหมายเกี่ยวกับศาสนาฮินดู ลัทธิไศวะนิกาย เพราะตั้งอยู่บนยอดเขา สอดคล้องกับเรื่องราวในคัมภีร์ทางศาสนาที่ว่า พระศิวะเจ้ามีวิมานเป็นที่ประทับอยู่บนยอดเขาไกลาส การที่เลือกสร้างปราสาทบนยอดเขานั้นคงจะจงใจให้เป็นสัญลักษณ์แทนภูเขาอันศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นที่ประทับของเทพเจ้าตามประเพณีการสร้างปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่เต็มไปด้วยความหมายและระเบียบแบบแผน (สำนักโบราณคดี

กรมศิลปากร, 2548 : 89) และด้วยศิลปินในยุคสมัยปัจจุบันมีแรงบันดาลใจ จึงทำให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ทางศิลปกรรมขึ้นในท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดใกล้เคียง เป็นความพยายามที่จะสร้างรูปแบบทางศิลปกรรมเฉพาะเพื่อนำเสนออัตลักษณ์และตัวตนโดยอาศัยรูปแบบทางศิลปกรรมของปราสาทพนมรุ้งเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. ศึกษารูปแบบของศิลปกรรมที่ปราสาทเขาพนมรุ้งในแง่ความงามทางด้าน รูปทรง ลวดลาย และเรื่องราว และความนิยมในรูปทรงศิลปะที่ปรากฏในภาพจำหลักของปราสาทเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดบุรีรัมย์

2. เพื่อศึกษาช่างที่เป็นผู้บุกเบิกในกลุ่มตัวอย่างที่ได้สำรวจในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ จาก 4 กลุ่มตัวอย่าง ที่มีผลงานผลิตซ้ำศิลปกรรมตามแบบปราสาทเขาพนมรุ้ง ในประเด็น แรงบันดาลใจ แนวความคิดกระบวนการสร้างสรรค์ วัสดุ สุนทรียภาพ ในการสร้างสรรค์ผลงานผลงาน

3. ศึกษาสิ่งที่สังคมจะได้จากผลงานที่สร้างสรรค์ รูปแบบศิลปกรรมจากปราสาทเขาพนมรุ้ง การตอบสนองทางด้านความเชื่อ ด้านสภาพเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม

วิธีการศึกษา

ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกนักวิชาการด้านโบราณคดี จำนวน 3 คน กลุ่มช่างผู้สร้างสรรค์ผลงานจำนวน 4 คน ในการศึกษาวิจัยใช้การศึกษาวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างกลุ่มบุคคล ที่เป็นช่างฝีมือในหน่วยงานที่สร้างสรรค์

ผลงานศิลปกรรมแบบพนมรุ้ง ในรูปแบบผลงาน คือ ประติมากรรม สถาปัตยกรรมที่มีการผลิตจากรูปทรงของปราสาทพนมรุ้ง ทั้งแบบเลียนแบบทั้งหมดหรือนำมาจากส่วนหนึ่งส่วนใดของรูปทรง โดยไม่จำกัดกระบวนการสร้างสรรค์ อาจเป็นไปตามแบบเดิมหรือดัดแปลงวัสดุในการสร้างสรรค์ตามยุคสมัยและไม่จำกัดวัตถุประสงค์ของการสร้างสรรค์ขึ้น นอกจากนั้นในขั้นตอนการศึกษายังให้กระบวนการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างกับนักท่องเที่ยวจำนวน 100 คน ในการนำเสนอรูปแบบทางความงามของพนมรุ้ง และแนวคิดในการนำเสนอความหมายของพนมรุ้งในรูปแบบต่างๆผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ตัวบท (Text) ที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์ โดยเชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎีที่ได้ทำการศึกษาและนำเสนอไว้ในบทที่ 2 ทั้งนี้การวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์จะมีการวิเคราะห์ระหว่างการสัมภาษณ์และภายหลังการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายและเพียงพอต่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์ในแต่ละประเด็นของคำถามการวิจัย

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาการผลิตศิลปกรรมแรงบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้ง โดยจำแนกตามกระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน และจุดประสงค์ของการสร้างสรรค์ได้ดังนี้

การผลิตศิลปกรรมแบบอนุรักษ์

รูปแบบการสร้างสรรค์ที่ให้ความสำคัญกับการเลียนแบบรูปแบบศิลปกรรมพนมรุ้ง ทั้งวัสดุได้แก่หินทราย และกระบวนการสร้างสรรค์ด้วยการแกะสลักหินทราย จากการศึกษากลุ่มแกะสลักหินทรายของศูนย์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ที่เส้นทางบุรีรัมย์ไปอำเภอประโคนชัย ตรง

ข้ามกับค่ายทหารจังหวัดทหารบกบุรีรัมย์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สรเชต วรรณคามพิชัย ข้าราชการบำนาญสาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ โดยมีผลงานคือรับก่อสร้างอาคารและชายประติมากรรมรูปทรงตามแบบปราสาทเขาพนมรุ้ง ผลิตภัณฑ์มีรูปแบบแกะสลักหินทรายแบบดั้งเดิม โดยใช้หินจากแหล่งหินทรายในจังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งเป็นหินทรายสีชมพูมีอายุประมาณ 220 ล้านปี ผลการศึกษาพบรูปแบบในการสร้างผลงานมี 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การอนุรักษ์รูปแบบการก่อสร้าง จากรูปแบบเดิมของปราสาทเขาพนมรุ้งมีการก่อสร้างในรูปแบบของการก่อสร้างแบบเครื่องไม้ของอินเดียเพียงแต่เปลี่ยนวัสดุเป็นหินทราย ซึ่งพบมากในบริเวณใกล้ๆ กับปราสาทเขาพนมรุ้ง เหตุที่ต้องใช้หินทรายเพราะว่าหินมีความแข็งแรงกว่าไม้และมีอายุที่ยาวนานกว่าทำให้เหมาะสมในการสร้างศาสนสถานสำคัญในศาสนาเพื่อบูชาเทพเจ้าสูงสุดลักษณะเด่นอีกอย่างคือการก่อสร้างด้วยการวางหินทรายเรียงต่อกันเพื่อเสริมความแข็งแรงของบริเวณมุมของอาคารจะมีการสลักหินและวางเหล็กรูปตัว I และตัว Z จากนั้นจะตะทะกั่วทับ บริเวณของหลังคาจะก่อสร้างด้วยการการวางหินซ้อนกันที่ละก้อนจนบรรจบกันตรงกลางสันเหลี่ยม (Corbelled Arch) โดยใช้กำแพงรับน้ำหนักหินและเรียงหินลดเข้าหากัน 2 ข้างจนชิดกัน (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2539 : 192) ก่อนจึงจะสลักลายต่างๆ การมุงหลังคาด้วยวิธีนี้จะมีข้อจำกัดเรื่องเนื้อที่ เพราะจะได้อาคารที่แคบมีพื้นที่ในการใช้สอยจำกัด

ผลงานการผลิตซ้ำด้วยการอนุรักษ์รูปแบบการก่อสร้างนี้ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านบุรีรัมย์ได้ก่อสร้างขึ้นที่โตกุชิมารีสอร์ท ซึ่งเป็นรีสอร์ทบนภูเขา

ที่ประเทศญี่ปุ่น เมื่อ พ.ศ. 2527 โดยใช้หินทรายจากพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ขนส่งทางเรือและนำในก่อสร้างดังกล่าว และในปี พ.ศ. 2557 ทางศูนย์ฯ ได้รับมอบหมายให้ก่อสร้างพนมรุ้งจำลองที่บริเวณสนามกีฬาของทีมบุรีรัมย์ยูไนเต็ด และการก่อสร้างยังเป็นการอนุรักษ์รูปแบบเดิม จะมีที่แตกต่างจากเดิมก็คือมีเครื่องจักรและเครื่องมือที่ทันสมัยทำให้สะดวกในการก่อสร้างมากขึ้น

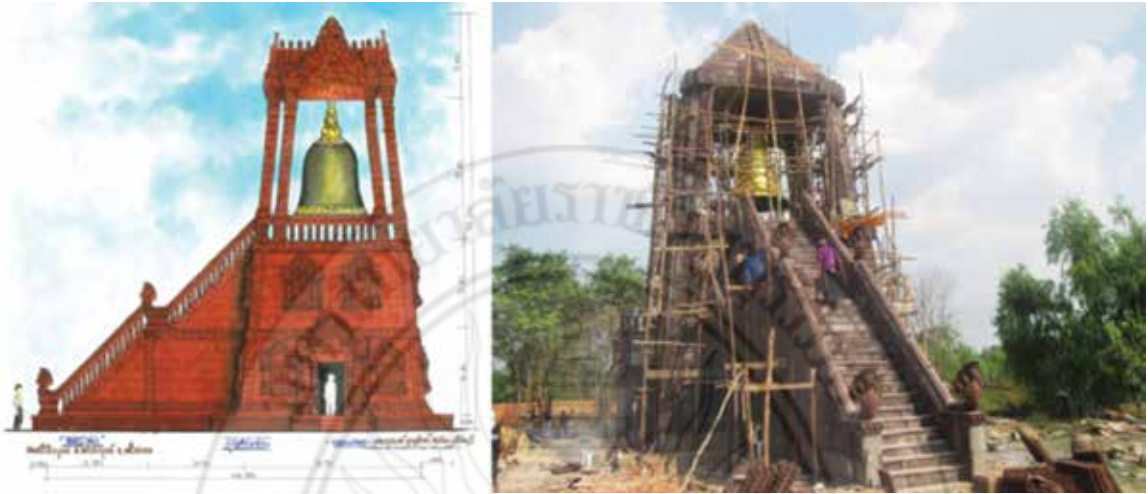
2. การอนุรักษ์การใช้วัสดุ การใช้วัสดุในการก่อสร้างปราสาทพนมรุ้ง ได้แก่ หินทราย อิฐ และศิลาแลง เมื่อสำรวจพบว่าส่วนใหญ่ปราสาทเขาพนมรุ้งใช้หินทรายในการก่อสร้างซึ่งหินทรายเป็นวัตถุดิบที่พบได้มากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวอย่างเช่นแหล่งหินตัดที่อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ การใช้หินทรายในการสร้างสรรค์ผลงานพนมรุ้งจำลองที่โตกุชิมารีสอร์ท ประเทศญี่ปุ่น ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านบุรีรัมย์ได้ทำสัมปทานกับทางจังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้หินทรายจากอำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นวัตถุดิบในการสร้างผลงาน สีของหินทรายจะบอกถึงอายุของหิน เช่น หินทรายสีชมพู ที่ใช้สร้างปราสาทเขาพนมรุ้ง จะมีอายุประมาณ 220 ล้านปี ซึ่งจะมีความแข็งแรงมากกว่าดินที่อายุน้อยกว่าการนำวัตถุดิบที่ดีที่สุดย่อมแสดงถึงพลังแห่งความศรัทธาของสิ่งที่สร้างด้วย (สรเชต วรรณคามพิชัย, 2557 : สัมภาษณ์) ในการใช้หินทรายที่ถูกกองในพื้นที่ยังเป็นการพัฒนาพื้นที่เพื่อประโยชน์อย่างอื่นด้วย เพราะหินทรายเหล่านั้น ไม่ได้ถูกระเบิดจากภูเขาแต่ถูกวางไว้บนพื้นดินเพียงแต่ว่าเมื่อนำมาใช้ประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ ต้องตัดและขนย้ายออกจากพื้นที่เท่านั้น

ภาพประกอบ 1 การสร้างปราสาทพนมรุ้งจำลอง บริเวณสนามฟุตบอลทีมบุรีรัมย์ยูไนเต็ด
 อำนวยการสร้างโดยสรเชต วรคามพิชัย
 ที่มา : อโศก ไทยจันทร์ารักษ์. ภาพถ่าย. 2557.

3. การอนุรักษ์ตามจุดประสงค์ของการสร้าง ในการสร้างปราสาทเขาพนมรุ้งนั้นมีวัตถุประสงค์ในการก่อสร้างเช่นเดียวกับศาสนสถานในอาณาจักรเขมรโบราณซึ่งรับอิทธิพลทางศิลปะและวัฒนธรรมจากอินเดียนั้น ได้มีการสร้างงานศิลปกรรมทางศาสนาขึ้นอย่างมากมาย ทั้งที่เกี่ยวข้องในศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนา ศิลปกรรมทางศาสนาเหล่านี้มักมีการจำหลักประติมากรรมรูปเทพเจ้า บุคคลสำคัญ หรือภาพเล่าเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อหรือเรื่องราวของพระผู้เป็นเจ้าของผู้เป็นเจ้าของที่มีกล่าวไว้ในวรรณกรรมทางศาสนาตลอดจนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะที่จำหลักเป็นภาพเล่าเรื่องในงานสถาปัตยกรรมต่างๆ ที่ปรากฏหลักฐานให้เห็นเด่นชัด (กฤษณา พินศรี, 2553 : 105) และเมื่อสร้างศาสนสถานเพื่อตอบสนองความเชื่อแล้ว การก่อสร้างต้องวิจิตรบรรจงที่สุด เพื่อการบูชาและแสดงถึงความศรัทธา การใส่รูปเคารพที่เป็นตัวแทนสูงสุดของการศรัทธาในสถานทีนั้นๆ จะใส่ลงในปราสาทประธานโดยนิยมสร้างไว้บริเวณกลางสุดของการก่อสร้าง ฉะนั้นคติความเชื่อดังกล่าวข้างที่สร้างสรรคการผลิตข้าศิลปกรรมพนมรุ้ง ก็ยังคงแนวคิดนี้ไว้ และไม่ว่าจะสิ่งก่อสร้างใหม่จะมีวัตถุประสงค์ที่ต่างศาสนากันก็ตาม การใช้คติความเชื่อที่พุทธและพราหมณ์ฮินดู ก็มีการผสมผสานกันอย่างลงตัวเช่น การใช้ภาพจำหลักเทพประจำทิศต่างๆ ประดับตามหน้าบันของศาสนสถาน

การผลิตซ้ำศิลปกรรมจากปราสาทเขาพนมรุ้งแบบร่วมสมัย

ภาพประกอบ 2 แบบร่างและการก่อสร้างหอรฆัง วัดศรีบึงบูรพ์ จ.ศรีสะเกษออกแบบโดย ฦรรงค์ พูนสังข์
ที่มา : ฦรรงค์ พูนสังข์. ภาพถ่าย. 2556.

รูปแบบของการสร้างสรรค์ศิลปกรรมร่วมสมัย (Contemporary Art) คือการสร้างสรรค์ศิลปะโดยอาศัยรูปแบบหรือแนวคิดจากลัทธิศิลปะหรือรูปแบบศิลปะในอดีต มาสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ภายในเงื่อนไขใหม่และแนวความคิดใหม่ และในรูปแบบการสร้างสรรคศิลปกรรมจากปราสาทหินเขาพนมรุ้งแบบร่วมสมัย คือ การนำรูปทรงบางส่วน ลักษณะรูปทรงทางศิลปะ (Art Form) ของปราสาทพนมรุ้ง มาเล่าเรื่องใหม่และจุดประสงค์ใหม่ในการก่อสร้าง เป็นเพียงการใช้รูปทรงทางศิลปะมาประยุกต์เพื่อให้เข้ากับลักษณะงานนั้นๆ โดยเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ในการใช้รูปทรงแสดงอัตลักษณ์ที่ปรากฏในสิ่งปลูกสร้างต่างๆ หรือประโยชน์ในทางการค้า เป็นของที่ระลึก งานช่างหรืองานฝีมือในสังคมใหม่ก็จำเป็นต้องปรับตัวตามบทบาทของผลงานมิได้เป็นไปเพื่ออรรถประโยชน์เพียงอย่างเดียว แต่งานฝีมือได้กลายเป็นของฝาก ของที่ระลึก ของตกแต่ง งานฝีมือได้กลายเป็นประเด็นเพื่อการเรียกร้องของนักอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ต้องปรับตัวไปสู่การผลิตแบบมวลผลิตด้วย และการผลิตก็ต้องปรับตัวทั้งวัสดุอุปกรณ์ รูปแบบ และเทคโนโลยี (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2548 : 250) จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่าในการนำเสนอรูปแบบศิลปะร่วมสมัยจากปราสาทเขาพนมรุ้งนี้มี 4 ลักษณะดังนี้

1. **รูปแบบวัสดุ** จากวัตถุดิบเดิมที่สร้างปราสาทเขาพนมรุ้งคือ หินทราย อิฐ และศิลาแลง มีการเปลี่ยนการใช้วัสดุสำหรับสร้างศิลปกรรม ได้แก่ มีการหล่อหินทราย การหล่อปูนซีเมนต์ ในการสร้างสรรค์ประติมากรรมมีกระบวนการสร้างสรรค์ได้หลายวิธีได้แก่ การแกะสลัก การปั้น การทำพิมพ์และการหล่อ การเชื่อมประสาน เมื่อพิจารณาจากเทคนิคการก่อสร้างการเลือกวัตถุดิบในการสร้างด้วยหินทราย จำเป็นต้องมีช่างแกะสลักหินทรายมาสร้างสรรค์ผลงานซึ่งมีความยากคือหากช่างทำงานพลาดวิธีแก้ก็อาจต้อง

เปลี่ยนหินก้อนนั้นออกเลย แต่หากเป็นการทำแม่พิมพ์จากต้นแบบที่ได้จากการปั้นดินเหนียว ซึ่งสามารถแก้ไขต้นแบบจนกว่าจะพอใจ และเมื่อได้ต้นแบบที่ต้องการแล้ว จึงนำมาทำพิมพ์เพื่อหล่อผลงานด้วยการเทปูนผสมทรายเมื่อแห้งสนิทแล้วจะใช้กรดเกลือกัดซีเมนต์ออกให้เห็นเม็ดทรายและเพื่อความเหมือนหินทรายของจริงยังสามารถผสมหินสีได้ตามต้องการอีกด้วย กระบวนการหล่อหินทรายดังกล่าวมีข้อบกพร่องในเรื่องของสีที่ไม่สม่ำเสมอทำให้ต้องมีการเก็บสีด้วยการทาสีซ้ำอีกครั้ง จึงทำให้เสียเวลาในการทำงาน เพื่อลดขั้นตอนในการทำงานช่างที่ผลิตลวดลายจากพนมรุ้งจึงทำการหล่อแม่พิมพ์ด้วยปูนซีเมนต์ แล้วผสมสีให้คล้ายๆ กับหินทรายทาในขั้นตอนสุดท้ายของการทำงาน

2. กระบวนการสร้างสรรค์ การผลิตศิลปกรรมร่วมสมัยที่มีแรงบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้งนี้ มีการสร้างสรรค์ที่อิสระมากขึ้น เนื่องจากไม่ต้องกังวลเรื่องการก่อสร้างในรูปแบบเดิมคือการเรียงหินเป็นก้อนๆ ขึ้นไป ซึ่งทำให้ได้พื้นที่ใช้สอยน้อย ในการสร้างสรรค์ผลงานแบบร่วมสมัยนิยมให้ความสำคัญในเรื่องประโยชน์ใช้สอยมากกว่า จึงต้องทำงานให้สอดคล้องกับพื้นที่ หากเป็นการสร้างผลงานที่เป็นอาคารรูปแบบการก่อสร้างก็จะเป็นสมัยใหม่ คือ วางฐานรากมีคาน เสาเป็นคอนกรีตสร้างเหล็ก ส่วนเนื้อหาที่จะสื่อสารเรื่องพนมรุ้งจะมีเพียงลวดลายที่นำมาติดทับบนโครงสร้างอีกที ส่วนรูปแบบของประติมากรรมก็จะทำการหล่อส่วนประกอบหลักที่ระดับบนปราสาทเขาพนมรุ้ง เช่น พญานาค ไบระกา เสาประดับกรอบประตู หน้าบัน การจัดองค์ประกอบดังกล่าวสอดคล้องกับความเชื่อของการสร้างปราสาทแบบขอมทั่วไป การนำพญานาค วางไว้ด้านหน้าของปราสาท

เพราะความเชื่อที่ว่าพญานาคเป็นสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ในการเป็นแกนเชื่อมโลกมนุษย์กับเทวดาได้รับการเชื่อมต่อไว้ด้วยศาสนสถานที่เป็นปราสาท และแกนนี้ ได้ดำเนินลงไปสู่อาณาจักรที่ถูกสถาปนา คือ โลกใต้พิภพ ที่เป็นดินแดนแห่งการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตใต้บาดาล (ไมเคิล ฟรีแมน, 2546 : 43) และการสร้างศาสนสถานทั้งศาสนาพุทธและฮินดูก็นิยมใช้ขนาดประดับตกแต่งด้านหน้า เมื่อมีการสร้างสรรค์ศิลปกรรมแบบพนมรุ้ง สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ นาค 5 เศียร และไม่ว่าสถานที่ที่สร้างจะเป็นอะไรด้านหน้าก็จะประดับด้วยพญานาค ทุกครั้ง รวมไปถึงส่วนประกอบอื่นๆ จะถูกนำมาใช้ตามรูปแบบที่พบจากพนมรุ้งเพื่อสร้างความรู้สึกของพนมรุ้ง

3. จุดประสงค์ในการสร้างสรรค์ การสร้างพนมรุ้งขึ้นในอดีตมีจุดประสงค์เพื่อการบูชาพระศิวะเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย เป็นศาสนสถานประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยมีฤๅษีและนักบวชเป็นเจ้าพิธีแต่สำหรับการผลิตรูปแบบทางศิลปกรรมนั้นจุดประสงค์ในการสร้างมีความสัมพันธ์กับเจ้าของงานและความต้องการเฉพาะโดยจำแนกออกเป็น 4 อย่าง ดังนี้

3.1 ต้องการนำเสนออัตลักษณ์ทางศิลปกรรมกลุ่มภูมิภาคธรรมนุชย์เป็นนักวิชาการกลุ่มหนึ่งที่มองพื้นที่ในฐานะสิ่งที่มีพลวัต พวกเขาสนใจศึกษาพื้นที่ต่างๆ ในสังคมมนุษย์ที่ถูกเก็บกดปิดกั้นไว้ หรือเป็นพื้นที่ที่มีได้รับความสนใจศึกษามาก่อนทั้งที่เป็นพื้นที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ประจำวันของคน กระบวนการที่พื้นที่ต่างๆ ในสังคมถูกผลิตสร้างขึ้นมาจากการให้คุณค่าและความหมายของมนุษย์ในขณะเดียวกัน พื้นที่ที่ถูกสร้างให้มีชีวิตเหล่านั้นก็ได้ย้อนกลับมามีอิทธิพลในการกำหนดความคิด การกระทำ และวิถีชีวิตของมนุษย์ ในฐานะผู้สร้าง

เอกลักษณ์และความหมายให้กับคนในพื้นที่นั้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549 : 172) จากการศึกษาพบว่าสถานที่ที่ต้องการนำเสนออัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของจังหวัดบุรีรัมย์ ในกรณีการก่อสร้างศูนย์ศิลปวัฒนธรรมอีสานใต้ ภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ เทียนชัย ให้ศิริกุล ผู้รับผิดชอบโครงการในครั้งนั้นได้ให้สัมภาษณ์ว่า เมื่อ พ.ศ. 2527 ได้มีการออกสำรวจเพื่อหาศิลปกรรม หรือสถาปัตยกรรมที่เป็นตัวแทนในการนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ มีเพียงปราสาทเขาพนมรุ้งที่โดดเด่นและสวยงามเหมาะสมที่จะยกย่องให้เป็นต้นแบบในการนำเสนออัตลักษณ์ทางศิลปกรรมประจำจังหวัดบุรีรัมย์ จึงได้นำรูปทรงของปราสาทเขาพนมรุ้งที่ได้มาลดทอนและออกแบบใหม่ให้เป็นอาคารศูนย์ศิลปวัฒนธรรมอีสานใต้ และต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ก็จะให้รูปทรงของปราสาทพนมรุ้งมาเป็นต้นแบบในการก่อสร้างเรื่อยมา

3.2 ตอบสนองความเชื่อแบบพุทธซึ่งพราหมณ์ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นศาสนสถานที่ยังสร้างขึ้นตามความเชื่อทางศาสนาซึ่งเป็นการผสมกลมกลืนระหว่างศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธปัจจุบันปราสาทพนมรุ้งเป็นโบราณสถานที่สำคัญทั้งในด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีสถาปัตยกรรมและการท่องเที่ยว (ธิติพงษ์พิรุณ, 2553 : 1) เนื่องจากเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของปราสาทเขาพนมรุ้งจากการเล่าถึงปรากฏการณ์ที่พิสูจน์ไม่ได้ ทำให้มีความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งพฤติกรรมความเชื่อเหล่านี้พบมากสำหรับคนไทย จากการสัมภาษณ์ ฌรงค์ พูนสังข์ พบว่าจากการที่มีการว่าจ้างให้ทำงานผลิตซ้ำรูปแบบศิลปกรรมพนมรุ้งประมาณร้อยละ 20 เป็นการมาว่าจ้างด้วยการมีร่างทรงของเทพเจ้าต่างๆ มาพร้อม

กับเจ้าภาพ เพื่อให้สร้างสถาปัตยกรรมและประดับด้วยประติมากรรมแบบพนมรุ้ง และด้วยพนมรุ้งเป็นศาสนสถานที่ประดิษฐานเทพเจ้า การสร้างในอื่นๆ จึงยังคงลักษณะการใช้งานคือไว้ประดิษฐานเทวรูป พระพุทธรูปต่าง เพื่อเห็นความสำคัญของสถานที่แห่งนั้น

3.3 เพื่อเลียนแบบรูปแบบทางศิลปกรรมเนื่องจากรูปแบบทางศิลปกรรมของปราสาทพนมรุ้งมีความอ่อนช้อยสวยงามเป็นศิลปกรรมตามแบบบาปวนและนครวัด เป็นช่วงสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ผู้ทรงสร้างปราสาทนครวัด นับว่าเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานของวัฒนธรรมเขมรรุ่งเรืองสูงสุดอีกด้วย (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2539 : 39) และรูปแบบทางศิลปกรรมทั้งงดงามย่อมส่งผลให้เกิดการเลียนแบบ เพียงเพราะความประทับใจหรือชื่นชอบกับความงามที่ปรากฏโดยเป็นการนำมาตกแต่งบริเวณอาคารและสถานที่โดยไม่คำนึงถึงความหมายเดิม เช่นการนำพญานาคไว้หน้าโรงแรม หากคำนึงถึงความหมายเดิมคงไม่เหมาะสมแก่การจัดวาง แต่หากให้ความหมายเป็นเพียงศิลปะวัตถุแล้วก็เกินไปเพื่อความสวยงาม

3.4 เพื่อสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเป็นกระแสหลักของพื้นที่และชุมชนสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวจำนวนมาก จึงมีการพยายามสร้างแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถสื่อสารความเป็นอัตลักษณ์ประจำถิ่นออกแบบผ่านรูปแบบศิลปกรรมแบบพนมรุ้ง เช่น การสร้างพนมรุ้งจำลองที่สนามกีฬาของทีมบุรีรัมย์ยูไนเต็ด เพื่อเสริมการท่องเที่ยวให้กับสถานที่ใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวต้องการเพียงถ่ายรูป และไม่ต้องการศึกษารายละเอียดมากนัก การผลิตศิลปกรรมเพื่อรองรับกระแสของการท่องเที่ยวนั้น จึงไม่จำเป็นต้องใส่

ความหมายเกี่ยวกับคติของการสร้าง เพียงแต่นำเสนอรูปแบบของปราสาทพนมรุ้งก็เพียงพอ

4. รูปแบบทางศิลปกรรมรูปแบบทางศิลปกรรมของปราสาทพนมรุ้งมีความอ่อนช้อยสวยงามเป็นศิลปกรรมตามแบบบาปวนและนครวัด เมื่อมีการนำมาผลิตแบบศิลปะร่วมสมัยด้วยเงื่อนไขของการผลิต เทคนิคในการสร้างสรรค์ และการเพิ่มปริมาณจำนวนมาก ทำให้รูปแบบทางศิลปกรรมมีรูปแบบเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น คือผลิตจากแม่พิมพ์เดียวกันทำให้เส้นของผลงานลดลง และด้วยวัสดุที่เป็นปูนซีเมนต์ทำให้ลวดลายมีความสมบูรณ์เท่ากัน ต่างจากการแกะหินทรายที่จะมีบางลวดลายที่อาจหักและไม่สม่ำเสมอตามเนื้อหิน การสร้างสรรค์การผลิตศิลปกรรมแบบร่วมสมัยนี้ ช่างต้องมีความสามารถในการใช้กระบวนการทักษะทางศิลปะในการตัดทอน การเพิ่ม การประดิษฐ์ จากองค์ประกอบต่างๆ ของพนมรุ้ง เป็นการพัฒนาแนวคิดของช่างในเรื่องการสร้างสรรครูปทรงใหม่ด้วยแรงบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้ง

แนวคิดและแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์

รูปแบบแนวความคิดในการสร้างสรรค์ผลงานนั้นนอกจากการมีแรงบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นแรงบันดาลใจในการทำงานแล้ว ช่างหรือศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานยังมีความคิดรวบยอด (Concept) ในการสร้างสรรค์ผลงานที่แตกต่างกับออกไปจากการศึกษาพบแนวความคิดที่ใช้ในการผลิตศิลปกรรมแบบพนมรุ้ง 4 แนวความคิดดังนี้

1. ถ่ายทอดตามต้นแบบรูปแบบการสร้างสรรคเป็นการใช้ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นต้นแบบทุกประการ ทั้งรูปแบบโครงสร้างและรายละเอียด

ของเนื้อหา จัดอยู่ในกลุ่มสร้างสรรค์เพื่อรูปแบบการอนุรักษ์ กระบวนการสร้างสรรค์เป็นแบบเน้นกระบวนการทางช่าง เน้นความประณีตวิจิตรบรรจง และในกลุ่มถ่ายทอดตามต้นแบบนี้มีการพัฒนาคนเพื่อมาทำงานต่อได้ง่ายเนื่องด้วยกระบวนการฝึกฝนทางด้านทักษะ จะอาศัยเวลาและความตั้งใจ และพัฒนาเป็นอาชีพสร้างงานให้แก่ชุมชนได้

2. โครงสร้างเดิม สร้างสรรค์ใหม่ที่เนื้อหา การสร้างสรรค์ตามแนวคิดของการให้สัดส่วนเฉพาะ โครงสร้างเดิมแต่ในเนื้อหา รายละเอียดของผลงานมีการสร้างสรรค์ใหม่ตามแนวคิดอิสระของช่างหรืออาจจะเป็นไปตามความต้องการของลูกค้ารูปแบบการสร้างสรรคนี้ให้ความสำคัญไปที่เนื้อหา และเป็นส่วนที่ทำให้ช่างต้องสร้างสรรครูปทรงเพื่อสื่อสารเนื้อหาของผลงานออกมา โครงสร้างหลักจะยังคงความเป็นพนมรุ้ง เช่น การก่อสร้างเจดีย์หลวงปู่สุวรรณ วัดป่าเขาน้อย จ.บุรีรัมย์ ในการออกแบบก่อสร้างใช้โครงสร้างของปราสาทเขาพนมรุ้ง แต่ในภาพจำหลักที่อยู่รอบๆ เป็นเรื่องราวประวัติผลงานของหลวงปู่สุวรรณ ซึ่งเป็นประติมากรรมนูนสูง เทคนิคการหล่อหินทราย โดยผู้ที่เข้าไปสักการะหลวงปู่สุวรรณจะได้ศึกษาประวัติผลงานของท่านผ่านงานประติมากรรมนี้

3. สร้างความแปลกใหม่ในโครงสร้าง เป็นลักษณะการสร้างสรรคที่ดัดแปลง หรือสร้างสรรครูปแบบทางโครงสร้างขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้การสร้างสรรคผลงานลักษณะนี้จะยึดตามสถานที่ที่สร้างสรรค โดยการสร้างสรรครูปทรงโครงสร้างใหม่นี้ ยังคงรายละเอียดเนื้อหาของเรื่องราวเป็นเรื่องเดิมเป็นวิธีการแก้ปัญหาของช่างเชิงโครงสร้างคือการจัดการผลงานกับพื้นที่ ได้แก่การออกแบบซุ้มประตู หอพระ หอระฆัง ที่มีรูปแบบประโยชน์

ใช้สอยที่แตกต่างกันกับปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นความท้าทายของช่างที่จะต้องใช้ความสามารถที่จะออกแบบให้สอดคล้องกับสถานที่นั้นๆ

4. สร้างสรรค์ใหม่ทั้งหมดเป็นลักษณะการให้อิสระในการใช้แนวคิดแก่ช่างผู้สร้างสรรค์ผลงาน โดยจะออกแบบโครงสร้างและในส่วนเนื้อหา ใหม่ทั้งหมดโดยมีรูปแบบศิลปกรรมแบบพนมรุ้งเป็นแรงบันดาลใจ ซึ่งผลงานที่นำเสนอออกมาจะเห็นเพียงกลิ่นไอของพนมรุ้ง ซ่อนอยู่ในรูปทรงที่ออกแบบขึ้นมาใหม่และมีความอิสระในผลงานสูง การเปลี่ยนรูปทรงทางศิลปะอย่างสิ้นเชิง ได้แก่ ศูนย์ศิลปะวัฒนธรรมอีสานใต้ มีรูปแบบการสร้างสรรคที่มีการตัดทอนรายละเอียด และเพิ่มพื้นที่การใช้สอยโดยเหลือเพียงรูปทรงอย่างคร่าวๆ ของปราสาทเขาพนมรุ้งเท่านั้น

สรุปผลการวิจัย

ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นโบราณสถานที่มีรูปแบบที่ตั้งงามทั้งในกระบวนการสร้างสรรค์และความงาม จัดว่าเป็นภูมิปัญญาชั้นเลิศของบรรพบุรุษที่มอบไว้แก่อนุชนรุ่นหลัง จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์ที่สวยงามเป็นที่น่าสนใจแก่บุคคลทั่วไป การผลิตซ้ำรูปแบบศิลปกรรมแบบพนมรุ้งเพื่อสร้างอัตลักษณ์ชุมชนโดยเฉพาะการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิปัญญาที่นำเรื่องราวจากอดีตและกระบวนการ ถ่ายทอดความงามที่มีผลกระทบกับท้องถิ่น การผลิตช่างฝีมือในด้านการแกะสลักหิน การปั้น การหล่อ โดยการใช้วัสดุที่พบในท้องถิ่นอันได้แก่หินทราย ซึ่งเป็นวัสดุที่ใช้สร้างปราสาทเขาพนมรุ้ง นอกจากนี้ในรูปแบบการนำเสนอผลงานแบบร่วมสมัยยังมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของวัสดุตามยุคเพื่อต่อการผลิตผลงานส่วนการนำเสนอแนวความคิดในการสร้างสรรค์ทั้ง 2 รูปแบบคือการ

อนุรักษ์รูปแบบในการก่อสร้าง และรูปแบบในการนำเสนอแบบศิลปกรรมร่วมสมัย เพื่อเป็นการนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนากการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมถึงการถ่ายทอดจากเรื่องราวในภาพจำหลักที่ปรากฏ เรื่องราวของวิถีชีวิตประจำวันที่แสดงให้เห็นความรุ่งเรืองของอารยธรรมในชุมชน ล้วนเป็นภาพสะท้อนความเจริญและความสมบูรณ์ของดินแดนนี้ การสร้างสรรค์ผลงานการผลิตศิลปกรรมแบบปราสาทเขาพนมรุ้ง จะช่วยให้สังคมอีสานใต้ โดยเฉพาะชุมชนในจังหวัดบุรีรัมย์ได้ประโยชน์จากการนำรูปแบบศิลปกรรมประจำท้องถิ่นมานำเสนอเป็นงานศิลปะแบบต่างๆ ที่นอกจากแสดงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นแล้วยังสามารถสร้างรายได้เสริมเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดรายได้นำมาซึ่งสังคมเป็นสุข

อภิปรายผล

จากสรุปผลการวิจัยสามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในประเด็นสำคัญและข้อค้นพบในการวิจัยดังนี้

1. รูปแบบการผลิตศิลปกรรมแบบอนุรักษ์ แรงบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้ง ช่างผู้สร้างสรรค์ผลงานจะมีรูปแบบในการสร้างสรรค์โดยการศึกษาโครงสร้างของปราสาทเขาพนมรุ้งจากการเลียนแบบกระบวนการทางการช่างจะใช้วัสดุ และเทคนิคการก่อสร้างเช่นเดียวกันการสร้างปราสาทเขาพนมรุ้งเพื่อสื่อสารในเรื่องแนวความคิดเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาและการวางตำแหน่งของรูปเคารพตามแบบคติความเชื่อแบบปราสาทเขาพนมรุ้ง การพัฒนารูปแบบทางการช่างเป็นลักษณะการฝึกจากผู้นสนใจด้วยการอาศัยความตั้งใจและความพยายามในการลอกเลียนแบบจากปราสาทเขาพนมรุ้ง

2. รูปแบบการผลิตศิลปกรรมแบบร่วมสมัย แรงบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้ง ช่างผู้สร้างสรรค์ผลงานจะมีการศึกษาโครงสร้างและรายละเอียดเพื่อนำมาประยุกต์ในการออกแบบให้สอดคล้องกับพื้นที่และประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ การเลือกใช้วัสดุเป็นแบบที่ใช้ในงานก่อสร้างในสมัยปัจจุบัน และมีการนำเทคนิคทางประติมากรรมมาช่วยในการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อสะดวกในการออกแบบรูปทรงด้วยการปั้น ทำแม่พิมพ์และการหล่อ ซึ่งในกระบวนการหล่อก็มีการเลือกใช้วัสดุ 2 รูปแบบคือการใช้เทคนิค การหล่อหินทราย เพื่อแสดงพื้นผิวเลียนแบบหินทราย และการหล่อปูนซีเมนต์ จากนั้นทาสีให้คล้ายกับสีของหินทราย ในการสื่อสารเรื่องราวด้านคติความเชื่อไม่เคร่งครัดมากนัก เนื่องจากเน้นที่การใช้สอยพื้นที่เป็นสำคัญซึ่งการประดับตกแต่งเป็นไปเพื่อแสดงออกทางอัตลักษณ์ให้สื่อถึงสิ่งก่อสร้างแบบขอมมากกว่าที่จะเน้นการตีความแบบประติมากรวิทยา การสร้างสรรค์ของช่างมีอิสระและสามารถแสดงความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้รูปแบบการก่อสร้างสามารถเตรียมส่วนประกอบโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมเพื่อการก่อสร้างไว้ได้จำนวนมากๆ จนสามารถสร้างงานและสร้างอาชีพให้กับชุมชนได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการใช้ผลการวิจัย

จากข้อค้นพบในการวิจัยมีแนวความคิดพัฒนาสู่การนำไปใช้ได้ดังนี้

1.1 การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างศิลปกรรมท้องถิ่นกับศิลปกรรมที่ปรากฏในโบราณสถาน สามารถพัฒนาและสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดอัตลักษณ์ทางศิลปกรรม สร้างทัศนคติที่ดี เกิดความ

ภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง และเป็นแรงบันดาลใจในการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ สามารถสร้างคุณค่าในเชิงวัฒนธรรม และพัฒนาเป็นมูลค่าทางการท่องเที่ยวได้

1.2 การพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ การขยายความรู้สู่หลักสูตรชุมชนทางศิลปกรรม รวมถึงการประยุกต์ให้เกิดอาชีพ หลักสูตรระยะสั้น การสร้างความรู้ทางศิลปกรรมโดยอาศัยรูปแบบของพนมรุ้งมาเป็นฐานความรู้เพื่อประยุกต์เข้ากับวิชาทฤษฎีชุมชนต่างๆ เช่น การออกแบบลายผ้า ลายเครื่องปั้นดินเผา ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก และการพัฒนาสร้างจินตนาการและสุนทรียภาพให้กับชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึก การเลือกใช้ข้อมูลในการวิเคราะห์สังเคราะห์ ต้องเป็นข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งเรื่องที่มีที่สำคัญคือการสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลแล้วนำมาเรียงเรียงเพื่อวิเคราะห์ผลการวิจัยต้องฝึกฝนและมีอาจารย์ที่ปรึกษาช่วยในการกลั่นกรองตรวจสอบความมือคติของข้อมูลที่วิเคราะห์และสังเคราะห์

2.2 การลงพื้นที่ต้องมีการวางแผนเป็นอย่างดีเพื่อให้การบริหารจัดการเวลาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การสัมภาษณ์ต้องเตรียมคำถามและต้องสามารถประยุกต์ตามสถานการณ์ของการตอบคำถามของผู้ให้สัมภาษณ์ เนื่องจากบางท่านที่ให้สัมภาษณ์มีความเป็นส่วนตัวสูง จึงต้องใช้ความอดทนและต้องมีจิตวิทยาในการสื่อสาร และต้องเข้าใจธรรมชาติของแต่ละบุคคลเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎา พิณศรี. (2553). **ศิลปกรรมแบบเขมรในจังหวัดสุรินทร์**. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร.(2549). **วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจความรู้ความจริงเอกลักษณ์และความเป็นอื่น**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ณรงค์ พูนสังข์ (2557 ตุลาคม 20). **ผู้อำนวยการกองช่างเทศบาลตำบลถาวร อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์**. สัมภาษณ์.
- เทียนชัย ให้ศิริกุล (2557 กันยายน 25). **ข้าราชการบำนาญ อดีตหัวหน้างานออกแบบและก่อสร้าง มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์**. สัมภาษณ์.
- ฉัตรพงศ์พิรุณ. (2553). **ปราสาทพนมรุ้ง : แนวทางการอนุรักษ์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม** : วิทยานิพนธ์สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ไมเคิล ฟรีแมน. (2546). **สัญลักษณ์เขมร**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วิรุณ ตั้งเจริญ.(2548). **ศิลปะและสังคม**. กรุงเทพฯ : สันติศิริการพิมพ์.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ. (2521). **จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง**. วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สรเชต วรคามพิชัย. (2557 กันยายน 30). **ผู้อำนวยการศูนย์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านบุรีรัมย์**. สัมภาษณ์.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. (2539). **ปราสาทเขาพนมรุ้ง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. (2548). **ปราสาทพนมรุ้ง**. บุรีรัมย์ : โรงพิมพ์วินัย.